
Господарське право; господарське процесуальне право

УДК 347.19

DOI 10.33244/2617-4154.1(8).2022.142-150

Ю. І. Аністратенко,*д-р юрид. наук, доцент**e-mail: an_julia@ukr.net***ORCID ID 0000-0003-2660-0568;****Ю. В. Лико,***Державний податковий університет**e-mail: likoylia@ukr.net***ORCID ID 0000-0003-3749-2080**

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ПРИПИНЕННЯ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ

У статті досліджується правове регулювання припинення суб'єктів господарської діяльності. Визначаються основні умови та підстави припинення як суб'єктів господарювання. Проаналізовано чинне законодавство України в контексті припинення суб'єктів господарювання.

В умовах реформування цивільного законодавства України дослідження інституту юридичних осіб набуває усе більшого значення. Останнім часом правове регулювання порядку припинення юридичних осіб зазнало істотних змін, проте виникає багато дискусійних питань, коли йдеться про захист інтересів кредиторів у разі припинення юридичних осіб, про компетенцію органів юридичної особи на стадії її припинення, про порядок примусового припинення тощо. Це зі свого боку зумовлює актуальність теми та необхідність ретельного вивчення законодавчої бази, аналізу проблемних питань, які виникають у зв'язку з цим.

Причин для припинення суб'єктів господарювання є досить багато. Неправильне ведення бізнесу може призвести до припинення підприємства. Проте за рішенням про ліквідацію підприємства можуть стояти не лише підприємницькі труднощі, що спричинили банкрутство чи рішення про припинення підприємства у зв'язку з порушенням законодавства, а й рішення власника провести ліквідацію з інших причин.

Аргументовано думку про те, що суттєва різниця між ліквідацією та реорганізацією полягає у тому, що в першому випадку має місце остаточне припинення будь-якої діяльності якогось суб'єкта господарювання, у другому – припинення його функціонування в конкретній організаційно-правовій формі із заміною на нову. В обох випадках «припинення суб'єкта господарювання» суб'єкт, що припиняється, більше не існуватиме. У зв'язку з ліквідацією суб'єкта припиниться і його діяльність, у зв'язку ж із реорганізацією вона триватиме, але

вже не в колишній (яка існувала до реорганізації), а в новій організаційно-правовій формі суб'єкта господарювання. Тобто варто зазначити, що основна відмінність одного способу припинення суб'єктів господарювання від іншого (ліквідації та реорганізації) полягає в юридичних наслідках факту припинення їх існування, у наявності або відсутності правонаступництва.

Доведено, що припинення юридичної особи – складний процес. Існує два способи припинення юридичних осіб: ліквідація і реорганізація. Серед підстав припинення є дві групи: добровільні (за рішенням власника) і примусові (за рішенням суду). Ліквідаційна процедура складається з чотирьох стадій: прийняття рішення про ліквідацію, інформування кредиторів; розрахунки з кредиторами, несення до Єдиного державного реєстру запису про рішення щодо припинення юридичної особи.

Ключові слова: *припинення суб'єктів господарювання, ліквідація, реорганізація, юридичні особи, підстави припинення, процедура припинення, державна реєстрація припинення.*

Метою дослідження є теоретичне обґрунтування підстав припинення суб'єктів господарювання.

Постановка проблеми. Розвиток ринкових відносин, безумовно, пов'язаний з діяльністю різноманітних суб'єктів господарювання, яка зі свого боку потребує належного правового регулювання. Ця регламентація включає в себе порядок утворення та державної реєстрації суб'єктів господарювання, умови здійснення підприємницької діяльності та взаємодію з іншими владними структурами і суб'єктами господарювання, а також процедуру припинення суб'єктів господарської діяльності. Саме процес припинення суб'єктів господарювання на практиці супроводжується рядом проблемних питань, що нерідко затягують його у часі та створюють ряд завдань для підприємства, що припиняється, без вирішення яких ця процедура неможлива. Так, якщо створити фірму будь-якого типу в Україні можна лише за тиждень, її ліквідація чи реорганізація може тривати роками. Саме цим проблемним аспектам, що ускладнюють процедуру припинення суб'єктів господарювання, та їх правовому регулюванню буде присвячена увага у статті.

Сучасна фінансово-економічна ситуація в країні змушує багатьох підприємців замислюватись щодо припинення підприємницької діяльності. У багатьох випадках таке рішення дійсно є найкращим. Проте ліквідація юридичної особи в Україні майже завжди є більш трудомістким та ризикованим процесом, ніж його створення. Однак існують деякі алгоритми та схеми вирішення проблем, які виникли у підприємців у процесі припинення господарської діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні та прикладні аспекти відповідальності за фінансові правопорушення вивчали такі науковці, як: Є. О. Алісов, Ю. В. Басакова, О. І. Безпалова, О. Г. Бондарчук, Н. Б. Болотіна, К. Л. Бугайчук, В. С. Венедіктова, Н. В. Веренич, А. В. Гайдук, В. Д. Гвоздецький, Т. Г. Головань, Г. С. Гончарова, О. В. Джафаров, О. О. Дудоров, І. В. Зуба, В. О. Іванцов, Д. І. Йосифович, Н. М. Коминар, Н. М. Корчак, М. В. Молодцов, В. Я. Настюк,

П. Д. Пилипенко, В. І. Прокопенко, С. С. Рогульський, В. Г. Ротань, А. О. Собакар, О. В. Ткаченко, М. І. Хавронюк, С. О. Шатрава, О. М. Шевчук та ін.

Виклад основного матеріалу. Суб'єктами господарювання визнаються учасники господарських відносин, які здійснюють господарську діяльність, реалізуючи господарську компетенцію (сукупність господарських прав та обов'язків), мають відокремлене майно і несуть відповідальність за своїми зобов'язаннями в межах цього майна, крім випадків, передбачених законодавством.

Суб'єктами господарювання є:

1) господарські організації – юридичні особи, створені відповідно до Цивільного кодексу України, державні, комунальні та інші підприємства, створені відповідно до цього Кодексу, а також інші юридичні особи, які здійснюють господарську діяльність та зареєстровані в установленому законом порядку;

2) громадяни України, іноземці та особи без громадянства, які здійснюють господарську діяльність та зареєстровані, відповідно до закону, як підприємці.

Припинення суб'єкта господарювання – це результат передачі всього свого майна, прав та обов'язків іншим юридичним особам – правонаступникам (злиття, приєднання, поділу, перетворення) або в результаті ліквідації [5].

Юридична особа може припинити свою діяльність у результаті передання всього свого майна, прав та обов'язків іншим юридичним особам – правонаступникам (злиття, приєднання, поділу) або внаслідок ліквідації. Юридична особа визнається такою, що припинила свою діяльність з дня внесення до Єдиного державного реєстру запису про її припинення.

З огляду на законодавство і суспільні відносини можна запропонувати таку класифікацію причин припинення суб'єкта господарювання за різними критеріями:

1. Щодо вираження волі власника суб'єкта господарювання:

- добровільні;
- вимушені;
- примусові.

2. Що стосується законності причин припинення:

- законні;
- протизаконні – ті, які застосовуються з перевищенням компетенції органу державної влади; застосовані неналежним органом; застосовані з порушенням порядку, встановленого законодавством.

3. Припинення за органами, що приймають рішення про:

- припинення власником або органом, уповноваженим створювати такі суб'єкти;
- припинення учасниками (засновниками);
- припинення судовими органами й іншими владними органами.

4. Залежно від мети припинення:

- внутрішньоцільові (на користь суб'єкта господарювання);
- зовнішньоцільові (на користь третіх осіб);
- ті, які усувають порушення закону; направлені на захист прав третіх осіб, які порушені або, можливо, можуть бути порушені.

5. Залежно від наявності вольового моменту:

- припинення пов'язані з волевиявленням власника або іншого органу;
- припинення, пов'язані з настанням певних юридичних фактів [8, с. 89].

Припинення юридичної особи починається з прийняття рішення про ліквідацію. Однак для різних організаційно-правових форм юридичних осіб існує різний порядок прийняття такого рішення. Найпоширенішою організаційно-правовою формою юридичної особи є господарське товариство, зокрема акціонерні товариства, товариства з обмеженою відповідальністю, товариства з додатковою відповідальністю тощо. Отже, розглянемо порядок прийняття такого рішення на прикладах цих підприємств.

Загальний порядок припинення юридичної особи встановлюють Цивільний та Господарський кодекси України. Правила ліквідації окремих видів юридичних осіб встановлюються законодавством, що регулює їх діяльність (наприклад, особливості ліквідації банків встановлюються законами України «Про банки і банківську діяльність», «Про господарські товариства»). Порядок припинення юридичної особи у зв'язку з визнанням її господарським судом банкрутом врегульовано Кодексом України з процедур банкрутства, Законом України «Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців» [1].

Існують певні особливості щодо припинення:

- холдингових компаній – визначені Законом України «Про холдингові компанії в Україні»;
- командитних товариств – визначені в ст. 83 Закону України «Про господарські товариства»;
- повних товариств – визначені в ст. 132 ЦК України;
- кредитних спілок – зазначені в Законі України «Про кредитні спілки»;
- акціонерних товариств – зазначені в розділі XVI Закону України «Про акціонерні товариства»;
- банківських установ – визначені в Законі України «Про банки і банківську діяльність»;
- недержавних пенсійних фондів (Закон України «Про недержавне пенсійне забезпечення»);
- громадських організацій, судів (закони України «Про громадські організації», «Про судоустрій і статус суддів»);
- закладів освіти (Закон України «Про освіту»);
- центральних органів влади, органів місцевого самоврядування (закони України «Про центральні органи виконавчої влади», «Про місцеве самоврядування в Україні»);
- суб'єктів господарювання, які здійснюють страхування – визначені в ст. 43 Закону України «Про страхування».

Порядок припинення юридичної особи у зв'язку з визнанням її господарським судом банкрутом врегульовано Законом України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом».

Відповідно до норм ЦК України, ГК України, законів України «Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців» від 15.05.2003 № 755-IV,

«Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом», «Про господарські товариства», «Про акціонерні товариства» підставами припинення юридичної особи є:

– власна ініціатива власника (власників) підприємства (на підставі заяви 20 власника (власників) або уповноважених ним (ними) органів). Ця підстава в літературі деколи називається добровільною ліквідацією. Власник має право у будь-який момент і з будь-яких підстав прийняти рішення про припинення юридичної особи;

– рішення суду у випадках, передбачених законодавством України. Ця підстава є примусовою ліквідацією. Закон вичерпно визначає усі підстави, з яких суд має право прийняти таке рішення. Разом з тим такі підстави наведено в декількох нормативних актах;

– рішення органу державної влади, прийняте у випадках, передбачених законом (наприклад, у разі ліквідації суб'єкта господарювання державної форми власності).

Юридична особа припиняється в результаті передання всього свого майна, прав та обов'язків іншим юридичним особам- правонаступникам (злиття, приєднання, поділу) або в результаті ліквідації (ст. 104 ЦКУ) [7].

Під час ліквідації юридичної особи вона перестає існувати через повне припинення своєї діяльності (прав та обов'язків).

Залежно від того, наскільки залежить ліквідація юридичної особи від волі її засновників, розрізняють самоліквідацію та примусову ліквідацію.

Припинення юридичної особи починається з прийняття рішення про ліквідацію. Однак для різних організаційно-правових форм юридичних осіб існує різний порядок прийняття такого рішення. Найпоширенішою організаційно-правовою формою юридичної особи є господарське товариство, зокрема акціонерні товариства, товариства з обмеженою відповідальністю, товариства з додатковою відповідальністю тощо. Отже, розглянемо порядок прийняття такого рішення на прикладах цих підприємств.

Банкрутство – це визнана господарським судом неспроможність боржника відновити свою платоспроможність і задовольнити визнані судом вимоги кредиторів інакше, ніж через застосування ліквідаційної процедури. Суб'єктами банкрутства не можуть бути відокремлені структурні підрозділи юридичної особи (філії, представництва, відділення тощо) [5].

Реорганізація – це повна або часткова заміна власників корпоративних прав підприємства, зміну організаційно-правової форми організації бізнесу, ліквідацію окремих структурних підрозділів або створення на базі одного підприємства кількох, наслідком чого є передача або прийняття його майна, коштів, прав та обов'язків правонаступником. Рішення, пов'язані з реорганізацією підприємства відносяться до сфери стратегічного менеджменту. Основними причинами здійснення реорганізації діючого підприємства є: суттєве розширення діяльності підприємства та його розмірів; згорання діяльності підприємства; потреба у проведенні фінансової санації; необхідність зміни повноти відповідальності власників за зобов'язаннями підприємства; диверсифікація напрямів діяльності; податкові мотиви; необхідність

збільшення власного капіталу (покриття потреби в капіталі та підвищення рівня кредитоспроможності підприємства) [6, с. 454].

Згідно з ЦК України реорганізація юридичної особи є одним з видів припинення юридичної особи поряд з ліквідацією юридичної особи. Основною відмінністю реорганізації від ліквідації є те, що у процесі реорганізації відбувається припинення юридичної особи із правонаступництвом, тобто з переходом прав та обов'язків однієї юридичної особи до іншої, в той час як ліквідація відбувається без правонаступництва. Реорганізація юридичних осіб буває таких видів: *злиття, приєднання, поділ, виділ, перетворення*. Усі ці види тягнуть за собою припинення юридичної особи, крім виділу.

У разі злиття суб'єктів господарювання усі майнові права та обов'язки кожного з них переходять до суб'єкта господарювання, що утворюється внаслідок такого злиття. Права й обов'язки юридичних осіб, що зливаються, переходять до юридичної особи – правонаступника на підставі окремих передавальних актів. Частина 4 статті 4 Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань», що набрав чинності 01.01.2016, зазначає, що під час злиття юридичних осіб здійснюється державна реєстрація новоутвореної юридичної особи та державна реєстрація припинення юридичних осіб, що припиняються у результаті злиття.

Ліквідація – це одна з форм припинення юридичної особи. Ліквідація юридичних осіб здійснюється без переходу прав і обов'язків підприємства, що ліквідується, до інших осіб, тобто без правонаступництва. Під час ліквідації підприємства його права й обов'язки припиняються.

Строки ліквідації компанії передбачити досить важко. У будь-якому разі строк пред'явлення кредитором своїх вимог до юридичної особи, що припиняє свою діяльність, не може бути менше двох місяців (ч. 5 ст. 105 Цивільного кодексу України), що встановлює мінімальний строк ліквідації. Однак перевірки зі сторони органів влади, продаж активів компанії, стягнення дебіторської та кредиторської заборгованості, а також багато інших дій, пов'язаних з ліквідацією компанії, можуть тривати значно більше двох місяців [4, с. 75].

Якщо досить лаконічно описати процедуру ліквідації компанії, то вона виглядає так: компанія приймає рішення про ліквідацію, повідомляє про це всі органи влади та своїх кредиторів, звільняє працівників та зупиняє виробництво, проходить аудит у податкових органах та управлінні Пенсійного фонду України, продає своє майно, передає своїм власникам усі грошові кошти, що залишилися, та остаточно ліквідується в Державній реєстраційній службі України.

Суттєва різниця між ліквідацією та реорганізацією полягає у тому, що в першому випадку має місце остаточне припинення будь-якої діяльності якогось суб'єкта господарювання, у другому – припинення його функціонування в конкретній організаційно-правовій формі із заміною на нову. В обох випадках «припинення суб'єкта господарювання» суб'єкт, що припиняється, більше не існуватиме. У зв'язку з ліквідацією суб'єкта припиниться і його діяльність, у зв'язку ж із реорганізацією вона триватиме, але вже не в колишній (яка існувала до реорганізації), а в новій

організаційно-правовій формі суб'єкта господарювання. Тобто варто зазначити, що основна відмінність одного способу припинення суб'єктів господарювання від іншого (ліквідації та реорганізації) полягає в юридичних наслідках факту припинення їх існування, у наявності або відсутності правонаступництва [1].

Нині інститут припинення суб'єкта господарювання містить ряд суперечностей та прогалин, тому потребує негайного вдосконалення на законодавчому рівні з огляду на практику. Удосконалення потребують норми, які стосуються підстав припинення суб'єктів господарювання, що не пов'язане з банкрутством, також потребує законодавчого закріплення поняття «ліквідація». Вказане сприятиме усуненню прогалин правового регулювання цього інституту.

Тому вважаємо за доцільне чинний Цивільний кодекс України доповнити нормою, яка б передбачала підстави як припинення юридичної особи за рішенням суду, що не пов'язане з її банкрутством, так і її припинення з ініціативи учасників юридичної особи або органу, що прийняв таке рішення [8, с. 112].

Зокрема, як підстави припинення юридичної особи за рішенням суду, що не пов'язане з її банкрутством, варто закріпити ті, які були визначені в уже нечинній ст. 38 Закону України, а підставами припинення юридичної особи за рішенням її учасника або органу, який ухвалив таке рішення, необхідно, на нашу думку, прописати закінчення строку, на який було створено юридичну особу, досягнення мети, для якої її створено, а також інші випадки, передбачені установчими документами.

Висновки. Отже, припинення юридичної особи – складний процес. Існує два способи припинення юридичних осіб: ліквідація і реорганізація. Серед підстав припинення є дві групи: добровільні (за рішенням власника) і примусові (за рішенням суду). Ліквідаційна процедура складається з чотирьох стадій: прийняття рішення про ліквідацію, інформування кредиторів, розрахунки з кредиторами, несення до Єдиного державного реєстру запису про рішення щодо припинення юридичної особи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Горайнов А. М. Примусове припинення юридичної особи. URL: <http://nbuv.gov.ua> (дата звернення: 15.05.2022).
2. Господарський кодекс України: Закон України від 16.01.2003 (із змінами та доповненнями). *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2003. № 19–20, № 21–22. 144 с.
3. Конституція України від 28 червня 1996 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
4. Коротка О. М. Підстава і умови припинення юридичної особи за цивільним правом України. *Право і безпека*. 2021. № 2. С. 74–76.
5. Кустовська О. В. Правові аспекти припинення юридичної особи. URL: <http://nbuv.gov.ua> (дата звернення: 15.05.2022).
6. Пацурківський Ю. П. Припинення юридичної особи: форми реалізації. *Форум права*. 2021. № 3. С. 453–459.

7. Цивільний кодекс України, прийнятий Верховною Радою України 16 січня 2003 р. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua> (дата звернення: 15.05.2022).
8. Щербина В. С. Господарське право: підручник. К.: Юрінком Інтер, 2017. 592 с.

REFERENCES

1. Goryainov A. M. Compulsory termination of a legal entity. URL: <http://nbuv.gov.ua>
2. Economic Code of Ukraine: Law of Ukraine of January 16, 2003 (as amended). *Information of the Verkhovna Rada of Ukraine (VVR)*. 2003. № 19–20, № 21–22. 144 с.
3. Constitution of Ukraine of June 28, 1996. *Information of the Verkhovna Rada*. 1996. № 30. Art. 141.
4. Short O. M. Grounds and conditions for termination of a legal entity under the civil law of Ukraine. *Law and security*. 2021. № 2. Pp. 74–76.
5. Kustovskaya O. V. Legal aspects of termination of termination of a legal entity. URL: <http://nbuv.gov.ua> (access date: 15.05.2022).
6. Patsurkivsky Y. P. Termination of a legal entity: forms of implementation. *Law Forum*. 2021. № 3. Pp. 453–459.
7. Civil Code of Ukraine, adopted by the Verkhovna Rada of Ukraine on January 16, 2003. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua> (appeal date: 15.05.2022).
8. Shcherbina V. S. Economic law: a textbook. K.: Jurinkom Inter, 2017. 592 p.

J. Anistratenko, J. Luko. Legal regulation of termination of business entities

The article includes the social regulation of the solution of economic entities. The important conditions and grounds for the application are supported by the company. Analyzed by the current history of Ukraine in the collection with the influence of companies.

In addition to the reform of the Civil Rights of Ukraine, the study of institutes for legal entities is still important. In the last time, the legal regulation of the Verkhovna Rada on the issue of legal entities is determined, but there are many controversial questions, but there is a protection of the interests of the lord in the fall of the legal lawyers and legal entities. Run. The relevance of the themes and the news of a definite study of the legal framework and the analysis of problematic questions, which are also in this summary, is determined.

There are many reasons for termination of business entities. Improper business conduct can lead to the termination of the enterprise. However, the decision to liquidate the company may be due not only to business difficulties that led to bankruptcy or the decision to terminate the company due to violations of the law, but also the decision of the owner to liquidate for other reasons.

It is argued that the essential difference between liquidation and reorganization is that in the first case there is a final termination of any activity of an entity, in the second - the termination of its operation in a specific organizational and legal form with the replacement of a new one. In both cases, the termination of the entity will no longer exist

Due to the liquidation of the entity, its activities will be terminated, and in connection with the reorganization, it will continue, but not in the former (which existed before the

reorganization), but in the new organizational and legal form of the entity. That is, we can say that the main difference between one method of termination of economic entities from another (liquidation and reorganization) is the legal consequences of the termination of their existence, in the presence or absence of succession.

It has been proved that the termination of a legal entity is a complex process. There are two ways to terminate legal entities: liquidation and reorganization. Among the grounds for termination are two groups: voluntary (by decision of the owner) and coercive (by court decision). The liquidation procedure consists of four stages: making a decision on liquidation, informing creditors; settlements with creditors, entry in the Unified State Register of the decision on termination of the legal entity.

Keywords: *termination of business entities, liquidation, reorganization, legal entities, grounds for termination, termination procedure, state registration of termination.*

Стаття надійшла до редколегії 23 травня 2022 року